

טיפולוגיה של היודנראטים במזרח-אירופה

ישעיה טרונק

הגורל הזהה שפקד את רוב רובה של האוכלוסייה היהודית בארצות הכיבוש הנאצי, קבע את הגישה כלפי העבר ויצר קונספציה על האחידות שבקורות הגטאות והיודנראטים. היום יותר מ-30 שנה אחרי תקופת החורבן יודעים אנו כי קונצפציה זו אינה עומדת במבחן הניתוח ההיסטורי. הגטו לא היה מבנה הומוגני. נהפוך הוא, המצבים הקיצוניים וחסרי התקדים ששררו בגטאות החריפו את ההבדלים הקיימים הרדומים שנבעו מתנאים פנמיים וחיזוניים, נוצרו אפוא ניגודים חדשים כתוצאה מהמבנה הבלתי-נורמאלי של חיי הגטו. מסקנה דומה חלה גם על היודנראט. נכון הוא כי בתוכנית הנאצית ל"פתרון סופי", נועד תפקיד זהה לכל היודנראטים, הם נועדו להיות "מכשיר עזר" בביצוע התכנית. עם זאת ניתן להבחין בטיפוסים שונים של יודנראטים לפי הקריטריונים הבאים:

- א. אופן מינויים.
- ב. המידה בה ייצגו את האוכלוסייה בגטו.
- ג. המבנה הפנימי שלהם - שלטון יחיד או ניהול קולקטיבי.
- ד. יחסיהם עם ארגונים ציבוריים אחרים.
- ה. יחסיהם עם המשטרה היהודית בגטו, מידת כפיפותה של המשטרה, כפילויות בסמכויות או אפילו עליונות המשטרה על פני היודנראט.
- ו. הגורמים והדרגות השונות של אופוזיציה ליודנראט.
- ז. עמדותיהם לגבי שאלות ההתנגדות המזוינת.

א. הקמת היודנראטים

השוני בדרכי הקמתם של היודנראטים הוא רב כל כך עד שקשה להצביע על קווים כלליים כלשהם. כמעט ולא ניתן למצוא שיטת מינויים אחידה ועקבית. כאן מצא את ביטויו הבולט ביותר "עיקרון המנהיגות", או רשעותם ושרירות ליבם של השלטונות המקומיים בשיטת ממשל הכיבוש. ההפקרות שאפיינה את יחסם של הנאצים ליהודים בכלל בלטה ביתר חריפות בתחום זה. שלושה גורמים מילאו תפקיד בהקמת היודנראטים: גרמני, יהודי ומקומי לא-יהודי. ברור הוא שהגורם הגרמני היה המכריע, במשטר טוטליטרי מוחלט לא יכלו פני הדברים להיות אחרת. הקמת היודנראט הייתה לעתים קרובות תוצאה של שילוב שני הגורמים - היהודי והגרמני.

במקומות בהם הייתה קיימת מלכתחילה יוזמה יהודית ליצירת מגעים עם שלטונות הכיבוש; במקומות בהם נשאר שריד של הקהילה הקודמת אחרי פרוץ המלחמה ובמקומות בהם נוסדו

ועדים יהודיים לעזרה - נהפכו אנשים פעילים בגופים אלה לגרעין של היודנראט. היו גם מקרים בהם באה היוזמה להקמת נציגות יהודית מצד אנשים שלא היה להם בעבר קשר עם הקהילה או עם מוסדות יהודיים.

ברוב המקרים הידועים לנו הוטל תפקיד הקמת היודנראט על איש אחד, בדרך כלל היה אותו איש ליושב-ראש. אולם היו גם מקרים חריגים, השלטון היה ממנה כיושב-ראש חבר מועצה אחר, עסקן ציבורי כלשהו או פקידים יהודיים במוסדות עירוניים מלפני המלחמה. בדרג גבוה יותר במבנה היודנראט, כלומר ביודנראטים מרכזיים שהקיפו מועצות של מחוז או נפה שלמה, היה הגורם היהודי המרכזי שותף לגרמנים בקביעת הרכב היודנראטים המקומיים.

באותם שטחי הכיבוש בהם זכתה האוכלוסייה המקומית לסמכויות שלטון עצמי בדרג נמוך, כשכר עבור שיתוף פעולה, כמו למשל בארצות הבלטיות, בשטחי רוסיה הלבנה ואוקראינה, הייתה למוסדות אלה השפעה על הרכב היודנראטים ובעיקר על קביעת היושבים-ראש. עובדה זו השפיעה לרעה או לטובה על היהודים, לפי מצב הדברים המקומי --- על פי רוב לרעה, ובייחוד בשטחים שעד יוני 1941 היו תחת הכיבוש הסובייטי, או בשטחי רוסיה עצמה.

ב. מידת הייצוגיות

בדיון הנוגע לקריטריון זה, הרי מן הדין לקבוע ראשית כל, כי עד כמה שידוע לא התקיימו בשום מקום בחירות כלליות וחופשיות של חברי המועצה. היודנראט לא נבחר באורח דמוקרטי על ידי האוכלוסייה היהודית. ידועים רק מקרים אחדים בהם נבחרה המועצה על ידי קבוצה מסוימת באכלוסיה היהודית, כמו למשל בדרוהוביץ' (Drohobycz) באסיפה של בעלי-מלאכה ואנשי המקצועות החופשיים, או באסיפה שהתקיימה בבית המדרש בוויסוצק (Wysock)

שבמחוז רובנה. אך יש להניח ששתי אסיפות אלה לא היו רבות משתתפים. גם הסעיף השלישי בפקודתו של האנס פראנק מ-28 בנובמבר 1939, הקובע שיושב-ראש המועצה צריך להיבחר על ידי חברי המועצה, לא התקיים למעשה. כאמור, פרט ליוצאים מן הכלל מעטים (קובנה, לובלין) נהגו השלטונות למנות בעצמם את ה"אובמאן" (Obmann) או ה"יודנאלטסטה" (Judenälteste) והטילו עליו את התפקיד להרכיב רשימה של חברי מועצה ולהגישה לאישור. הסעיף הרביעי בפקודתו של פראנק המעניק לשלטון המקומי זכות לקבוע הרכב אישי שונה מזה שהוצע לו, שם לחוכא ואטלולא את עניין "בחירת" המועצה.

לא נשמר גם הכלל שצוין בסעיף השני של הפקודה לפיו צריכים היו חברי המועצה להימנות על התושבים המקומיים. במיקרים רבים מינו השלטונות למועצות פליטים ממקומות רחוקים (והיתה בכך כוונה זדונית). מספר חברי המועצה לא עמד ביחס לגודל האוכלוסייה היהודית, למרות קביעה מפורשת באותו סעיף, על-פיו בקהילות של 10 אלפים נפש ומעלה, צריכה המועצה להיות מורכבת מ-24 חברים. אביא רק דוגמא אחת: בלבוב, בה חיו כ-150 אלף

יהודים, היה תחילה מספר חברי המועצה 8 ומאוחר יותר 12. לעומת זאת בסקיירניוויצה (Skierniewice) בה היו רק כ-7 אלפים יהודים, מנתה המועצה מלכתחילה 24 חברים. אותם היודנראטים שלהרכבם נכנסו חברים ממוסדות קהילה קודמים, שיקפו פחות או יותר את המבנה החברתי והמפלגתי-פוליטי של האוכלוסייה היהודית המקומית. כך למשל היודנראט בווארשה, האלטסטנראט (Itestenrat) הראשון בלודז', היודנראט בלובלין, בביאליסטוק וכדומה. יודנראטים אלה היו בעלי אופי ייצוגי רב יותר מאשר האחרים. תהליך הפחתת האופי הייצוגי של היודנראטים הושפע במידה ניכרת מהתנועה הבלתי פוסקת בהרכבם האישי. הסיבה לכך נעוצה הייתה במידה רבה במגמת השלטונות להרחיק את אותם חברי היודנראטים שגילו עצמאות מה בעמדותיהם, ולהחליפם באנשים צייתנים יותר הנוטים ליתר שיתוף פעולה. שינויים תכופים בהרכב המועצות חלו בייחוד לפני ה"אקציות" או בעיצומן, כאשר השלטון מעוניין היה בשיתוף פעולה מלא מצד היודנראט והמשטרה היהודית.

מינוי חברים חדשים ליודנראטים במקום אלה שהתפטרו, נאסרו, גורשו או התאבדו, נערך לפי העיקרון של "הברירה השלילית". הכישורים הציבוריים והמוסריים של חברי המועצה החדשים, או של אלה שהושארו בתפקידם, לא היו ברמה גבוהה בדרך כלל. במקרים רבים למדי, אותם חברי היודנראט הראשנים שהורחקו בדרך זו או אחרת, נהנו כעסקנים ציבוריים מאמון והוקרה מצד הציבור היהודי, ואילו יורשיהם היו אנשים ברמה ירודה בהרבה, אנשים שלעתים קרובות היו רחוקים מחיי הציבור והיו חסרי ניסיון בפעילות קהילתית. הם מונו ליושבי-ראש היודנראט או כמפקדי המשטרה היהודית באופן מקרי או על פי דרישה מפורשת של אנשי הגסטאפו, שבחרו בהם משום צייתנותם המובטחת. ניתן להביא לכך דוגמאות רבות.

ג. המבנה הפנימי של היודנראט

מן הדין לציון כי השלטון הנאצי העדיף מנהיגות של איש חזק יחיד - על פני ניהול קולקטיבי, לא רק בשל "עיקרון המנהיגות" שהיה טבוע באופיו, אלא גם בשל טעמים אחרים. אך יש לציון שלא תמיד עלה בידו להנהיג שיטה זו בכל היודנראטים. המבנה הדמוקרטי שנהוג היה ברוב הקהילות היהודיות בארצות אירופה המזרחית בתקופה שבין המלחמות, עמד בסתירה חריפה לשלטון האוטוקרטי של היודנראטים.

למרבה הצער מועטים מאוד הם המקורות העשויים להבהיר נקודה זו. נשתמרו רק הפרוטוקולים של שני יודנראטים: ביאליסטוק ולובלין. ולכן, מחקר מפורט המתבסס על מספר רב של יודנראטים בנוגע לשאלה זו אינו אפשרי. למרות זאת ניתן במבט לאחור להבחין בשתי צורות קוטביות. א) יודנראט בו היה היושב-ראש פוסק יחיד - אוטוקרטי, ואילו יתר חברי היודנראט היו חסרי סמכויות ביצוע, ומילאו רק תפקיד של גוף מייעץ בעל השפעה

מועטה על מנהלת הגטו. ביודנראטים מסוג זה היו ראשי המחלקות השונות אחראים ישירות בפני היושב-ראש. ב) יודנראטים בעלי מנהיגות קולקטיבית, בהן היו המחלקות השונות של מנגנון הגטו תחת השגחה של חברי מועצה שונים שמילאו את תפקידם באורח אישי או בוועדות שהוקמו לתכלית זו.

דוגמה מובהקת לטיפוס הראשון הוא האלטסטנראט בלודז' בו משל ביד רמה חיים מרדכי רומקובסקי (Rumkowski). לסוג זה היו שייכים גם רוב היודנראטים שמינה משה (מוניק) מרין, ראש "היודנראט המרכזי" בשלזיה העילית-המזרחית, בקולומייה (Kolomyja) ועוד. לעומת זאת הייתה ליודנראטים בווארשה, ביאליסטוק ולובלין, מנהיגות בעלת אופי קולקטיבי פחות או יותר.

בגטאות מסוימים התבלטו במרוצת הזמן חברי מועצה שאפתנים ביותר שהונעו על ידי הרצון לשלוט והיו בעלי כשרון ארגוני, הם הפכו עד מהרה לבעלי הדעה המכרעת ביודנראטים, ודעתם נכפתה ברצון או שלא ברצון על החברים האחרים כולל היושב-ראש הפורמלי. עם זאת, בלי להתחשב בעובדה אם היה היושב-ראש בעל סמכות ממשית או לאו, ראו אותו השלטונות ככזה, ותבעו ממנו ביצוע מדויק של הוראותיהם.

במרבית הגטאות היה קיים מבנה ביניים של היודנראטים. הצטלבו במבנה זה שתי הצורות הנ"ל עם גיוונים מסוימים לצד זה או אחר בהתאם לאישיותו של היושב-ראש והנסיבות המקומיות.

ד. יחסי היודנראטים עם ארגונים יהודיים אחרים

גם בקריטריון זה אנו נתקלים בצורות שונות של יחסים הדדיים, בהתאם לקשרים אישיים והנסיבות המקומיות. מגמת השלטון הייתה לרכז את הפעילות היהודית בגוף אחד - ביודנראט, ולבטל את כל הגורמים האחרים בחיים היהודיים הפנימיים. לפי פקודת פראנק בנוגע להתארגנויות בשטחי הגנרל-גוברנמן, מ- 23 יולי 1940, פורקו כל האיגודים והמוסדות, ביניהם גם היהודיים ורכושם הוחרם לטובת אוצר המלוכה. אולם במציאות היו סטיות מהפקודה ההחלטית של פראנק.

חריג חשוב היה ייסודה של "העזרה העצמית היהודית" (יידישער סאציאלע אליינהילף - ייס"א), אשר אושרה במאי 1940, בעת ובעונה אחת עם אישורם של מוסדות העזרה העצמית של הפולנים והאוקראינים, והייתה כפופה מבחינה משפטית לסמכות שלטונית שונה מזו שאליה כפופים היו היודנראט.

היחסים ההדדיים בין היודנראטים והייס"א היו בעלי אופי שונה בגטאות השונים, הם נעו מעמדה עקרונית מנוגדת ליודנראטים (שמבטאה היה יושב-ראש הנהלת ייס"א בקראקוב), דרך ניגוד סמוי ועד ללויאליות ועבודה משותפת, בייחוד באותם גטאות בהם ניתן היה למצוא את אותם אנשים בשתי המוסדות. יודנראטים מסוימים ראו בקיום ייס"א ובשאיפותיה לרכז

בידיה את כל פעולות העזרה - הסגת גבול מצד גורם חדש. הם מצאו חיזוק לגישתם בעמדת השלטון המנהלי המקומי שגם הוא ראה בייס"א גורם חדש בלתי רצוי שעלול להתנגש במדיניותם המכוונת לרכז את כל העניינים היהודיים בידי היודנראטים. ייס"א, ובעיקר היושב-ראש שלה, השתדלה לשמור על אופייה האוטונומי, ונתמכה בכך על ידי מוסדות השלטון שפיקחו עליה. אך השפעתם של מוסדות אלה הייתה פחותה ביחס להשפעת השלטונות האדמיניסטרטיביים והמשטרתיים. מאידך, היודנראטים לא שבעו נחת מכך שמגזר חשוב כל כך מבחינה יהודית, כמו העזרה הסוציאלית, הוצא מסמכותם הרשמית ונמסר לייס"א, שרכשה על ידי כך את אהדת אוכלוסיית הגטו, דבר שבדרך כלל לא זכו לו היודנראטים.

יודנראטים מסוימים התנגדו בעקשנות לאופיים העצמי של סניפי הייס"א המקומיים. אולם לא הייתה זו רק שאלה של סמכות ותחרות כיוון שהיה גם הבדל באקלים החברתי ששרר בשני המוסדות. ייס"א ריכזה סביבה פעילים מלפני המלחמה מ"טוז", "צנטוס", "אורט" וקופות גמילות חסדים שהעדיפו שיתוף פעולה עמה על פני שיתוף פעולה עם היודנראטים. בהיותה בלתי תלויה (עד זמן מסוים) בהתערבות הגסטאפו, לא הייתה ייס"א נתונה לניסיונות סחטנות מצד השלטון כפי שהיו היודנראטים. גורם שהביא לעימות בין ההנהגות של שני מוסדות אלה היה התנגדותם של מנהיגים בולטים בייס"א (למשל בווארשה) למדיניות ולטאקטיקה של היודנראטים ובעיקר של משטרת הגטו, וכן לכל האווירה הציבורית ששררה בגופים אלה. מאידך גיסא, התנאים האובייקטיביים של החיים היהודיים תחת הכיבוש הנאצי חייבו לעתים קרובות שיתוף פעולה ביו ייס"א ליודנראט. בהיותם שני הנציגים הלגאליים היחידים המוכרים, הן ברמה המרכזית והן במקומית, הם קיימו התייעצויות משותפות, העבירו במשותף פניות לשלטונות וכדומה. הדבר התאפשר, כאמור, כאשר בהנהלת ייס"א ובמספר ניכר של סניפים מקומיים היו מיוצגים חברי היודנראט. כך שהנטייה שהסתמנה לאחר המלחמה, ליצור חיץ ברור בין שני מוסדות אלה, אינה עומדת במבחן המחקרי ההיסטורי.

אשר למוסדות טרום מלחמתיים, כמו "צנטוס", "טוז", "אורט", הרי פעילותם חייבת הייתה מבחינה לגאלית להיכלל במסגרות המבנה המנהלי של מנגנון היודנראט או הייס"א, ולהופיע פורמלית כמחלקות של מוסדות אלה.

בגטאות אחדים קמו ביוזמה של קבוצות או יחידים, מוסדות בעלי אופי פילנתרופי, מקצועי, תרבותי או דתי שפעלו מחוץ למסגרת היודנראטים, אך נעזרו לעתים בכספי היודנראט. בפעילותם עזרו ליודנראטים בעיקר בתחום הסוציאלי. חפיפה זו גרמה לפעמים לסכסוכים (כך למשל הגטו ווארשה, גטו צ'נסטוכובה [Czestochowa] ובגטאות אחרים).

ה. היחסים בין המועצות ומשטרת הגטו

כפי שכבר הזכרנו, ניתן להבחין בשלושה דפוסי יחסים: כפיפות משטרת הגטו ליוזנראט; הקבלה בשלטון של שתי הרשויות והגמוניה של המשטרה על פני היוזנראט. באופן רשמי הייתה משטרת-הסדר בגטאות כפופה ליוזנראט. כך למשל, קובעות "התקנות הארגוניות" שנתקבלו על ידי המחלקה המשפטית של היוזנראט והנהלת משטרת-הסדר בגטו ווארשה, ואושרו על ידי השלטון. אולם בגטאות מסוימים גילתה משטרת-הסדר נטייה לאי-תלות במועצות ושאפה להוות כוח עצמאי, דבר שעלה בידיה לעתים, כמו בגטו וילנה. מערכת היחסים בין המועצות ומשטרת-הסדר הסתבכה ביתר-שאת כיוון שבמגזר זה באה לידי ביטוי תחרות על סמכויות בין מוסדות השלטון הגרמניים השונים ששאפו ליטול לעצמם את הזכות הבלעדית לשליטה במשטרת-הסדר. למורכבות זו התווספה גם סמכותן של המשטרות הלאומיות-מקומיות כלפי משטרת-הסדר היהודית. הצטלבות זו של גורמי השלטון השונים בעניין משטרת-הסדר בולטת במיוחד בגטאות ווארשה וצ'נסטוכובה. שונה גם הייתה, במקומות השונים, מידת כפיפותה של משטרת-הסדר למועצות. היא נעה מכפיפות מלאה ועד לעצמאות מוגבלת או רבה יותר. בעיקר התחזק מעמדה של המשטרה ככוח עצמאי בתקופת ה"אקציות" ובשרידי הגטאות, שם השתלטו במקרים רבים על המועצות ראשי צוותים ממשטרת-הסדר המוקטנות. בגטו קובנה, למשל הודגשה כפיפותה של משטרת-הסדר ליושב-ראש האלטסטנראט, ד"ר אלחנן אלקס (Elkes). וכן ניכר גם מעמד הכפיפות של המשטרה בגטו לודז' לרומקובסקי (בתקופה מאוחרת יותר חל שינוי במצב זה עם הרחבת סמכויותיה של היחידה המיוחדת - Sonderabteilung). דומה לכך היה המצב בביאליסטוק. בגטאות מסוימים הייתה זהות פרסונלית בתפקיד ראש היוזנראט ומפקד המשטרה היהודית. לדוגמה בוויילנה, יעקב גנס (Gens) שנתמנה ביולי 1942, היה גם ל"נציג הגטו" וגם לראש המשטרה. מצב דומה היה בגטו השרידים (הגטו המוקטן) בלובלין וברובע מיידאן-טאטארסקי (Majdan Tatarski).

בכמה גטאות עלה לפעמים על פני השטח גורם בלתי תלוי ביוזנראט או במשטרת הגטו שהצליח לתפוס עמדה עדיפה על שניהם ולהשתלט על מספר תפקידים רגישים של המועצות, כמו למשל אספקת מזון, עבודת כפייה וכדומה. היו אלה למעשה סוכנים גלויים או נסתרים אשר שרתו את השלטון על ידי מסירת אינפורמציה, הלשנות ועסקים מפוקפקים אחרים. תחת חסות אדוניהם הגרמנים פיתחו שאיפות להיות בעלי הדעה בגטו ולהכתיבה למועצות ולמשטרת-הסדר. בידעם מי הוא העומד מאחורי גבם ונוכח שיטות הסחטנות שלהם, היו המועצות לעתים קרובות חסרות אונים וחששו להתנגד להם. כדי להסוות את מעשיהם המזוהמים, הופיעו גורמים אלה לפעמים, כמו בווארשה, בשמות תמימים כמו: "תחנת הפיקוח למלחמה בשוק השחור ובספרות" בגטו. עמדה לרשותה יחידה משטרתית נפרדת ("המשטרה הירוקה"), שהייתה עד שלב מסוים בלתי תלויה במשטרת הסדר הרגילה

ובישוב-ראש היודנראט. במקרים אחרים, כמו בגטו ביאליסטוק, עלה בידי "נאמן גסטאפו" מעין זה לחדור לשורות משטרת-הסדר ולחתור בדרכי הלשנה תחת סמכות היודנראט, דבר שהעמיד בסכנת קיום את המועצה והגטו כולו. לבסוף, כתוצאה מתחרות בין משטרת-הסדר הגרמנית והגסטאפו, חוסלו סחטן ומלשין זה וחבר עוזריו.

ו. צורות שונות של התנגדות למועצות ולמשטרות-הסדר

כבר בעת ייסוד היודנראטים הסתמנו בקרב האוכלוסייה היהודית עמדות נגד ההשתתפות בהקמת המועצות. ידוע לנו על גישות כאלה בווארשה, לודז', לובלין וגטאות אחרים. אולם גישות שליליות אלו לא יכלו להיות בעלות השפעה מכרעת בגין הלחץ הכבד שהפעילו שלטונות הכיבוש. כך לא ידוע לנו על שום מקרה בו לא התאפשרה הקמת יודנראט בשל עמדה שלילית של כלל האוכלוסייה היהודית המקומית.

הלכי רוח אופוזיציוניים למועצות הופיעו והתגברו בהמשך קיומן, כאשר חלק גדול מהחשדות שקיננו בקרב חוגים אופוזיציוניים מצאו אישורם, לפי דעתם, במידה רבה או פחותה. סיבות לעמדות אופוזיציוניות כלפי המועצות וזרועות הביצוע שלהן - משטרות הסדר - היו משני סוגים: כלליות - הנעוצות באופי מוסדות אלה, ומקומיות - תולדות תנאים מקומיים, אשר באו כתגובה לרמה הציבורית-מוסרית של הפעילים במועצות, וכן ליחס השלטון המקומי אליהם. וכמו כן נסיבות אחרות שהיו שונות בין גטו לגטו.

האופוזיציה למועצות ולמשטרות-הסדר לבשה צורות שונות. היא באה לידי ביטוי בהתנגדות אינדיבידואלית למילוי הוראותה של המועצות שהוליכה להתנגשות עם המוציאים לפועל של הוראות אלה --- משטרות-הסדר ("אי-ציות אזרחי"). במרבית הגטאות התבטאה ההתנגדות האינדיבידואלית בשתי צורות קבועות על פי רוב: סירוב לתשלום מיסים ותשלומי כופר, והימנעות ממילוי חובת עבודת הכפייה.

האופוזיציה הקולקטיבית לבשה לעתים צורה של פעולות ספונטאניות מצד קבוצות אוכלוסייה מסוימות במצבים מסוימים, ולעתים אופוזיציה מאורגנת על ידי חוגים ציבוריים או פוליטיים שפעלו במחתרת. פעילות זו התבטאה בסירוב לקחת חלק במועצות, בביקורת על פעילותן, בהוצאת עיתונות מחתרתית, הפצת כרוזים ועלונים חשאיים ולבסוף בהפגנות רחוב גלויות. גם מידת התוקף והאינטנסיביות של התגובות האופוזיציוניות וההפגנות היו שונות ממקום למקום. אופוזיציה מאורגנת בציבור התגלתה בצורה בולטת ביותר בגטו לודז', שם בקיץ 1940, התחוללו הפגנות רחוב סוערות נגד רומקובסקי ומשטרו. על צורות חריפות של אופוזיציה קולקטיבית הכרוכות בצעדים הפגנתיים גלויים נגד המועצות אנו שומעים גם מלובלין, צ'נסטוכובה וגטאות אחרים.

לעומת זאת משמש גטו וילנה דוגמא לפעילות מצומצמת של אלמנטים אופוזיציוניים ליודנראט, או כנגד גנט. סופו הטראגי של יצחק ויטנברג הביא למעשה לשיתוק האופוזיציה לגנט מצד האלמנט התקיף ביותר - הארגון הפרטיזני המאוחד (פפ"א).

כך גם אין המקורות מספרים לנו על אופוזיציה ניכרת בגטו קובנה לאלטסטנראט המקומי. אולם המקורות לשאלה זו הם כה מועטים עד שהחוקר צריך להימנע מהסקת מסקנות כלליות. ברור לנו שאת הגורמים לעוצמה השונה ואת הגישות האופוזיציוניות השונות למועצות ולמשטרות-הסדר יש לחפש בתנאים המקומיים והסוציאליים בגטאות השונים.

ז. עמדת המועצות לשאלת ההתנגדות

ניתן להגיע למסקנה שבדומה לשורת עניינים רבים אחרים, לא הייתה גם בתחום זה עמדה אחידה. רוב המועצות היו בעלות עמדה שלילית מוחלטת לרעיון ההתנגדות המזוינת בגטו, או לבריחה ליערות הפרטיזנים. מועצות אחרות אהדו את קבוצות ההתנגדות המחתרתיות ותמכו בהן מבחינה מוסרית וחומרית. היו אף חברי מועצות שנטלו חלק פעיל במבצעי ההתנגדות בגטאות בשלב האחרון לקיומם. לבסוף היו גם ראשי מועצות שנקטו בשאלה זו עמדה דו-משמעית.

במועצות עצמן היו בעניין זה דעות שונות, לעתים סותרות. מן הדין אפוא לבחון בעיה זו בכל מקום בנפרד. ידוע לנו למשל, כי יושב-הראש בגטו שאוולי (Šiauliai) הציע בישיבת המועצה ב-5 בפברואר 1943, לחמש את תושבי הגטו ולהתכונן למאבק נגד יחידות הגירוש (Aussiedlung Kommando), אולם לאחר ויכוח ממושך שהיה בבחינת חשבון נפש, לא נתקבלה הצעתו. גם בגטו לוצק (Łuck) הייתה קיימת מגמה כזו.

לצערנו נשתמרו תעודות מועטות בלבד הרומזות על ויכוחים גורליים שהתנהלו במועצות בשאלה זו, ולרשותנו רק מספר קטן של תעודות המכישות זאת.

רומקובסקי, בגיטו לודז', משמש דוגמא מובהקת ליחס שלילי לשאלת ההתנגדות בכלל ולהתנגדות מזוינת בפרט, וכאמור עמדה שלילית כזו נקטו רוב המועצות. לעומת זאת מהווה היודנראט הראשון בפיוטרקוב טריבונאלסקי (Piotrków Trybunalski), עד לחיסולו הטראגי, דוגמה בולטת ליודנראט בעל גישה חיובית לפעילות מחתרתית אנטי-נאצית. גם היודנראטים בקובנה, ז'טל (Zdzieciol), טוצ'ין (Tuczyn) וחלק מחברי המועצה בניסווייז' (Nieswiez), וכמו כן, היודנראט הראשון במינסק, הנם דוגמאות למועצות בעלות עמדה חיובית פעילה בשאלת ההתנגדות להשמדה בגטאות אלה.

מהניתוח המכליל שלעיל, מתברר, כמדומני, שהמשך מחקר היודנראטים חייב לפנות בדרך של מציאת מקורות שיאפשרו קלאספיקציה לפי הקריטריונים שצינו ונוספים שיייתכן ופסחתי עליהם. ניתוח כזה יאפשר לנו לחדור עמוק יותר לתנאים הפנימיים בגטאות ויאפשר יצירת הנחות מתודולוגיות לטיפולוגיה של היודנראטים במזרח אירופה.

מקור: דמות ההנהגה היהודית בארצות השליטה הנאצית 1933-1945, י. גוטמן (עורך),
יד ושם, 1979 ע"מ 11-22.